

המצוות בפדשה

המצוות בפרשת השבוע - הלכה ואגדה

"ותיראן המילדות את האלוקים" - יראת שמים

גדרי המצוות וטעמיהם מהראשונים

ספר החינוך

מצוה תל"ב - מצות יראת השם

גדר המצווה - להיות יראת ה' על פנינו תמיד בלבתי נחטא, כלומר שנירא ביאת ענשו ולא יהיה לבבנו בלי מגור אליו כל היום, ועל זה נאמר [דברים י"ג, כ'], את ה' אלהיך תירא. והראיה שזהו מצות עשה אחת מחשבון תרי"ג מצוות שנצטוינו, מה שאמרו בסנהדרין [נ"ו ע"א] על דרך הויכוח בפירוש ונוקב שם ה' וגו' [ויקרא כ"ד, ט"ז], ואימא פרושי דכתיב אשר נקבו בשמות ואזהרתיה מן את ה' אלהיך תירא. ירצה לומר על דרך הויכוח, כי אולי נפרש ונוקב בהזכרת השם לבד מבלי שיברך, והעון שיהיה בזה לפי שהפסידו היראה, כי מיראת השם שלא יזכר שמו לבטלה, והשיבו שם דליכא למימר הכי, דשתי תשובות בדבר חדא דבעינא שם בשם וליכא, כלומר שיברך השם בשם כגון יכה יוסי את יוסי, ועוד אזהרת עשה הוא, וכל אזהרת עשה

לאו שמה אזהרה, כלומר, דקרא דאת ה' אלהיך תירא מצות עשה היא. **שורש המצוה** ביראת ה' נגלה לכל רואי השמש, כי השמירה הגדולה מן החטא הוא יראת ענשו. **ודיני המצוה** כלולים בפשט הכתוב.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, ובכל מין האדם. וזאת אחת מן המצוות התמידיות על האדם שלא יפסק חיובן מעל האדם לעולם אפילו רגע אחד, ומי שבא דבר עברה לידו חייב להעיר רוחו ולתת אל לבו באותו הפרק שהשם ברוך הוא משגיח בכל מעשה בני אדם וישיב להם נקם כפי רוע המעשה.

ועובר על זה ולא שת לבו בכך באותן שעות, ביטל עשה זה, שזו היא שעת קיום עשה זה בכיוון. ואולם כל ימי האדם וכל עתותיו בכלל המצוה לעמוד זריז ונזכר עליה.

נידונים הלכתיים מהאחרונים ועוד

ובספר **כד הקמח** [לרבינו בחיי] ערך יראה כתב - "מדת היראה נחלקת לשני חלקים, האחת **יראת הגמול והעונש** בעולם הזה ובעוה"ב. והיא מדרגה עליונה מאד. הב' שתקבל הנפש ענין רוממות השי"ת ועזוזו ונפלאותיו".

וכן כתב **במסילת ישרים** כ"ד - "אמנם צריך שנקדים כי מיני היראה הם ב' שהם ג': האחד קלה מאד להשיגה אין דבר קל כמוהו, והב' קשה מן הכל, ושלימותה כמו כן שלימות גדול מאד.

יש יראת העונש, וזהו המין האחד, ויש יראת הרוממות, וזהו המין הב', שיראת החטא חלק ב' ממנו, ונבאר עתה ענינם והבדליהם: **יראת העונש**, כפשוטה שאדם ירא מעבור את פי ה' אלהיו מפני העונשים אשר לעבירות, אם לגוף, ואם לנפש. והנה זאת קלה ודאי כי כל אדם אוהב את עצמו, וירא לנפשו, ואין דבר שירחיק אותו מעשות דבר אחד יותר מן היראה שלא תבואה בו איזה רעה, ואין יראה זו ראויה אלא לעמי הארץ, ולנשים אשר דעתן קלה, איך אינה יראת החכמים ואנשי הדעת.

המין הב' הוא **יראת הרוממות**, והוא שהאדם ירחק מן החטאים, ולא יעשה מפני כבודו הגדול יתברך שמו וכו', **היא היראה המשובחת** שנשתבחו בה חסידי עולם, והוא מה שמשא מדבר ואומר (דברים כ"ח): ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך, זאת היראה שאנחנו בביאורה עתה דהיינו - **יראת החטא היא כמו חלק מיראת הרוממות** שזכרנו, וכמו מין בפני עצמו, והיינו כי הנה ענינה הוא שיהיה האדם ירא ודואג תמיד על מעשיו, פן נתערב במ איזה שמץ חטא, או פן יהיה שם איזה דבר קטן או גדול שאינו לפי גודל כבודו יתברך ורוממות שמו".

וכן כתב בפירוש קדמון על הדרגת ברמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ב' - "היראה וכו' נחלקת לשני חלקים. האחת היא יראת עמי הארץ והנשים וקטני השכל שייראו השם ויעבדו אותו שמא ימית אותם או יהרוג בניהם או יחסרם ממון או שלא ינחילם גן עדן. והחלק השני היא היראה האמיתית והוא כשיתבונן במעשה הקל וישיג מהם גדלו וידע שהוא בריה שפלה קלה וכו' יירא ויפחד פחד גדול".

יראה מביאה לתורה או תורה מביאה ליראה

בשבת ל"א - "אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת

שני סוגי יראה - יראת העונש ויראת הרוממות

בסוטה כ"ב אמרו - "ת"ר שבעה פרושין הן [סוגי פרישות לא רצויה, כמבואר שם] פרוש שיכמי, פרוש נקפי, פרוש קיזאי, פרוש מדוכיא, פרוש מה חובתי ואעשנה, פרוש מאהבה, פרוש מיראה. פרוש שיכמי, זה העושה מעשה שכם וכו'. [וברש"י - מיראה - של עונשין]. פרוש מאהבה, פרוש מיראה, אמרו ליה אבבי ורבא לתנא: לא תיתני פרוש מאהבה פרוש מיראה, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה".

ורואים בזה בענין **יראת העונש**, שהיה מקום לומר שאינו דבר רצוי, אך למסקנא אמרו שהוא דבר טוב מפני מה שגורם לבסוף לקיום התורה לשמה. ועיין שם **בדף ל"א** - "תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה, שזה תלוי לאלף דור, וזה תלוי לאלפים דור, הכא כתיב: לאלפים לאהבי ולשומרי מצותי, והתם כתיב: ולשומרי מצותי לאלף דור".

וכתב **ברש"י** שם - "ואין אלו דומין לפרוש מאהבה לפרוש מיראה (לעיל כב): דהנהו מאהבת שחר ומיראת פורענות הקללות והעונשין והכא מאהבת המקום ומיראתו שמוראו גדול ומוטל על הבריות".

והיינו שהיראה הרצויה יותר היא יראת הרוממות, ורק עליה נאמר שהשכר תלוי לאלף דור.

וכן כתב **בחובות הלבבות** שער אהבת ה' פרק ו' - "והיראה על שני פנים: אחד מהם, **יראת ענשו** ונסיונו וזהו הירא בעבור מה שיצערנה וידכאנה, שאם היה בטוח ממה שיצטער בו, לא היה ירא את ה', ועליו אמרו רז"ל: ליחוש דילמא אתו למעבד מיראה. והוא מקצר ממדרגת יראי אלהים, והוא מה שהזהירו ממנו רז"ל: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו'. ואמר אחד מן החסידים: אני מתבייש מאלהים, שאעבדנו בעבור הגמול והעונש, ואהיה כעבד הרע, אם יירא ויקוה, יעשה, ואם לאו, לא יעשה, אבל אעבדנו למה שיאות לו. והשני, **יראה לכבודו ורוממותו** ועוצם גבורתו, ואיננה סרה מן האדם ולא נפרדת ממנו כל ימי חייו, וזאת העליונה שבמדרגות יראי אלהים, אשר נזכרו בספרים ביראה, והוא המבואר אל האהבה הזכה והכוסף המצער".

יהיה מוכרח על עבודתו אותו, ויחלש חיוב תגמולו עליה. [ועייני ב"שער אור" להגר"י בלאזר שהאריך בענין זה].

יראה צריכה לימוד והרגל

בדברים י"ד- "וְאֶכְלֶתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם מֵעֵשָׂר דָּגָגָה תִּירָשֶׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֶת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ כְּלֵי הַיָּמִים".

וכתב האבן עזרא למען תלמד- "הטעם: כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך [הכהנים העומדים שם לפני ה' רמב"ן]. וטעם שנית- להיות למען תלמד, כטעם עגלה מלומדה (הושע י, יא), והטעם רגילות, והוא הישר בעיני".

וברבנו בחיי דברים ח'- "כלומר שתהיה מלומד ותרגיל טבעך בעבודת הש"י עד שלא תצטרך לטרוח עליו, ויהיה מעשה היראה דבר טבעי אצלך לעשותו כאשר הדברים הטבעיים אשר אתה עושה בטבע".

ומבואר בזה, שיראת שמים צריכה לימוד, וצריכה הרגל, ושעל ידי ההרגל אפשר לקנות יראה כדבר טבעי.

הדרך להשיג יראת שמים- בהתבוננות

באבות ג' שנינו- "עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא".

והנה שני הדברים הראשונים הם ברורים לכל אדם [אפילו מי שח"ו אינו מאמין] בדעתו, ועל כרחך כוונתו במה שאמר "הסתכל" היא להתבוננות והתרכזות בענין זה, שזה יביאנו להרגיש זאת ברגש.

ובשבת ל"א- "אמר רבה: מאי דכתיב זה דרכם כסל למו, יודעין רשעים שדרכם למיתה, ויש להם חלב על כסלם. שמא תאמר שכחה היא מהן תלמוד לומר ואחריהם בפייהם ירצו סלה".

ומבואר בזה שידיעת האמת בשכל אינה מספיקה, וצריכים ידיעה חזקה יותר והיינו ידיעה ברגש [שהיא המנהלת את חיי האדם באופן מעשי].

וכן מצינו ברמב"ם שנתלה ענין היראה בהתבוננות- ביסודי התורה ב'- "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואי הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאיר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי, וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו".

ובחובות הלבבות בהמשך שם כתב- "אבל אנחנו חייבין להתבושש מן הבורא מדרך הבחינה [היינו ההתבוננות] ובידיעת מה שאנו חייבין מעבודתו, ודעתנו השקפתו על נגלותו ונסתרותיו, כמ"ש הכתוב בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל".

ומכל זה מתבאר- שיש צורך לאדם לקחת לעצמו זמן ומקום המתאימים להתבוננות ועיון בספרי מוסר המדברים על עניינים אלו, כדי להשיג יראת שמים [וכידוע שהגר"ם הוסיף ענין של לימוד בקול ב"התפעלות הנפש" עיין "אור ישראל" ו' ועוד, וב"כ הציו"ר" שם ז' ועוד, שזה משפיע על הרגש יתור].

השפעה מצטברת על ה"ת מודע" מכל התבוננות ורגש מועט כשנעשה בריציפות

כתב הגר"ם ב"אור ישראל מכתב י" - "אל יפול לב האדם בלמדו מוסר ואינו מתפעל, ואין רושם בנפשו מוצאת לשנות דרכו, ידע נאמנה אם כי לא נגלה לעיני בשר הרושם, עיני השכל רואות, ברבות העתים, בריבוי הלימוד, מתקבצות הרשימות הנעלמות, לאדם אחר יתפך, ותאותו נאסרה לבל תפרוץ הרבה, ויש אשר תבטל, והנסינו יעיד בהשקפה קלה, על לומד מוסר אם מעט ואם הרבה, ביתר שאת יעלה על בני גילו ברעיונו וכל הנהגתו".

ובמכתב ו' שם כתב- "בהתפעלות נפשי כל התפעלות עושה רושם מה בבחינת הכהה [תת מודע], וכשיתחברו התפעלות נפשית רבות בדבר אחד, בלי הפסק זמן גדול ביניהם, דהיינו ע"י התעוררות קטנות ביניהם, כמו בלימוד השכלי על ידי תורה מעט בין הלימוד בבירור, וילדו כוחות נפשיות הכהים [בתת המודע] אשר חזקים המה להוציא פעולתם".

שמים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל. וברש"י- "יראת שמים דומה לפתחים חיצונים, שדרך להם נכנסים לפנימיים, כך, אם ירא שמים הוא נעשה חרד לשמור ולעשות, ואם לאו אינו חש לתורתו".

ומבואר שיראת שמים נחשבת חיצונית לתורה ולמצוות, ומטרתה להביא אליהם.

אמנם בהמשך שם משמע להיפך, שיראת שמים היא הפנימית והתורה היא החיצונית והיא שער המביא אל היראה- "מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עביד" [שאינן לו דירה אך עושה שער לדירה]. ומשמע דקאי על הענין דלעיל, באדם שיש בו תורה בלי יראת שמים.

וכן נראה ביומא ע"ב שהובא מאמר זה אחרי שדברו באדם כזה- "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה, ואין בהן יראת שמים. מכריז רבי ינאי: חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתיה עביד".

וכן כתב להדיא ברש"י שם- "ותרעא לדרתיה עביד - שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים לכך צריך שתקדים לו יראת שמים.

ויתכן ליישב זאת- שבתחילה דברו ביראת העונש שהיא המבוא לתורה ומצוות וכמו שכתב רש"י שם "אם ירא שמים הוא נעשה חרד לשמור ולעשות".

אמנם דברי ר' ינאי מדברים ביראת הרוממות, והיינו שתכלית התורה היא להביא ליראת הרוממות [שהיא קרובה לאהבת ה' ולדביקות בו כדברי החובות הלבבות הנ"ל] וכלשון רש"י ביומא "שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים", ומי שלומד התורה באופן שלא יביאנו לבסוף לזה, הרי הוא כאדם שאין לו דירה ובונה לו שער.

וכעין זה כתב בפירושו הקדמון הנ"ל על הרמב"ם- "ומצאנו בתורה שני כתובים. האחד מורה שהיראה מביאה לידי עשיית כל המצות שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלוך שואל מעמך כי אם ליראה כו' [לשמור את מצוות ה' ואת חוקותיו]. והשני מורה שלא נצטוונו בכל המצות אלא כדי שנגיע בהן ליראה שנאמר ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוךינו. וההכרע ביניהם שהיראה יש לה ג' קצוות, הקצה הראשון הוא תחילתה והיא קודמת לכל המצות. שהירא מן המלך לא יעבור על דבריו. וע"ז אמר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו'. והחלק השני הוא סוף היראה והיא היראה האמיתית לא יגיע אדם לה אלא אחר עשיית כל המצות וכו' וכשיגיע לזו המעלה יתקן ממנה למעלת האהבה, שהאהבה לעולם לא תהיה אלא לאחור היראה".

יישוב נוסף לסתירה הנ"ל

עוד יתכן ליישב- ששניהם מדברים ביראת הרוממות אלא שנחלקו המימרות, איזו מעלה עדיפה, וכעין שתי השיטות שהובאו בגמרא שם, אם "בר אוריין" עדיף או "דחיל חטאין" עדיף- "אמר רב יהודה לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו, שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו. רבי סימון ורבי אלעזר הווי יתבי, חליף ואזיל רבי יעקב בר אחא. אמר ליה חד לחבריה ניקו מקמיה, דגבר דחיל חטאין הוא, אמר לו אידך ניקו מקמיה דגבר בר אוריין הוא. אמר ליה אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את בר אוריין הוא, תסתיים דרבי אלעזר הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא, דאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא יראת שמים בלבד, שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וכתב ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגו', שכן בלשון יוני קורין לאחת הן תסתיים". [ובמסילת ישרים בהקדמה כתב על מאמר זה- "והנה הכתוב אומר (איוב כח, כח): הן יראת ה' היא חכמה, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא): 'הן' - אחת, שכן בלשון יוני קורין 'לאחת' הן. הרי שהיראה היא חכמה והיא לבדה חכמה"].

יראת שמים אינה קיימת באופן טבעי

לכאורה היה צריך להיות, שכל אדם שהוא מאמין בה' בדעתו תהיה לו יראת שמים באופן טבעי בהרגשתו [כמו דברים רבים שאדם יודע בשכלו והוא נזהר בהם מאוד, גם כשלא ראה זאת בחוש]. אלא שאם היה כך לא היה מקום לבחירה, ועל כרחך שמצד צורך הבריאה ביטלו זאת.

וכן כתב בחובות הלבבות שער הבחינה ה'- ומן התימה הגדול, שהוטבע האדם על הבושת מבני אדם בעבור מה שזכרנו, מתועלותיו בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הוטבע על הבושת מבואר, המשקיף עליו תמיד, כדי שלא